

УДК 343.91-053.6:343.71

ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

PREVENT THEFTS COMMITTED BY JUVENILES AS PART OF CRIME PREVENTION IN UKRAINE

Павлишин К.О.,

*здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена аналізу й узагальненню головних запобіжних напрямків злочинності неповнолітніх. Проведено аналіз наукових публікацій та видань різних часів із досліджуваної проблеми. Автор наводить загальні шляхи для запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми.

Ключові слова: злочинність, злочинність неповнолітніх, запобігання злочинності, крадіжки, неповнолітні, віктимологічне запобігання.

Статья посвящена анализу и обобщению главных направлений предотвращения преступности несовершеннолетних. Проведен анализ научных публикаций и изданий разных времен по исследуемой проблеме. Автор предоставляет общие пути для предотвращения краж, которые совершаются несовершеннолетними.

Ключевые слова: преступность, преступность несовершеннолетних, предотвращение преступности, кражи, несовершеннолетние, виктимологическое предотвращение.

The article is devoted an analysis and generalization of the main prevent directions of juvenile delinquency. Analyzed the scientific publications and publications of different times on the researched topic. The author gives general ways for the prevention the thefts committed by juveniles.

Key words: crime, juvenile delinquency, crime prevention, thefts, juveniles, victimological prevention.

Постановка проблеми. Нестабільність соціально-економічних та політичних процесів в Україні призвели до збільшення проявів девіантної поведінки неповнолітніх (бродяжництву, безпритульності, пияцтву, наркоманії) і зростання на цьому ґрунті злочинів, які перебувають у центрі уваги як держави, так і суспільства в цілому. Злочинність неповнолітніх свідчить про неефективність здійснення державної політики із забезпечення соціального захисту населення, благополуччя сімей, виховання підростаючого покоління, є індикатором непослідовного та неблагополучного розвитку суспільства. Науковці стверджують також, що вчинення неповнолітніми злочинів є значним резервом і для зростання в майбутньому рецидивної злочинності.

Крадіжки – найбільш поширені та небезпечні злочини, що посягають на державне, колективне та особисте майно громадян. Відповідно до ст. 185 Кримінального кодексу України, крадіжка – таємне викрадення чужого майна. Ступінь суспільної небезпеки цих злочинів значно підвищується, коли вони вчиняються у вигляді злочинного промислу злодіями-рецидивістами чи особами, які ухиляються від суспільно корисної праці, або неповнолітніми, які об'єдналися в організовані злочинні групи з метою систематичного вчинення крадіжок.

Стан дослідження. Дослідженням запобігання корисливій злочинності неповнолітніх присвячено роботи таких учених, як Ю.А. Абросимова, В.С. Батиргарєс-

ва, О.І. Бугера, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, Л.С. Дубчак, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, Т.Л. Кальченко, С.М. Корецький, О.С. Моргун, М.О. Маршуба, В.І. Шакур, О.Ю. Шостко та інших.

Проте в наукових працях перелічених науковців розглядаються окремі питання корисливої злочинності неповнолітніх, однак комплексного дослідження запобігання саме крадіжкам, вчиненим неповнолітніми, не проводилось. Прогалину саме в цій сфері покликане заповнити наше дослідження.

Метою статті є визначення основних напрямів запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Звернемо увагу на те, що найпоширенішим корисливим злочином неповнолітніх є крадіжка. У кримінологічному аспекті крадіжка – це незаконне збагачення за чужий рахунок, паразитизм. Отримання певних матеріальних благ без відповідних затрат праці й часу значною мірою нейтралізує ризик викриття та покарання за крадіжку, роблячи останню привабливим способом заволодіння чужим майном та цінностями. Нерідко підґрунтям крадіжки є заздрість, гонитва за престижем чи буденне паразитичне споживання матеріальних благ. Родзинкою крадіжки є «таємничість дійства», на яку так розраховує злодій. Для неповнолітніх це ще й привабливий елемент гри, пов'язаний із необхідністю ризику та переходування, що створює такий жаданий присмак романтики. Крадіжки, що вчиняють неповнолітні, досить

неоднорідні за способом їх вчинення, місцем, предметами посягання, їх вартістю, спричиненими збитками. З огляду на сказане вважаємо за доцільне класифікувати ці злочини на певні групи за ступенем їх поширеності: крадіжки предметів із чорних та кольорових металів (38,8%), із квартир та інших приміщень (35,8%), із кіосків (11,1%), у натовпі (9,2%), з автотранспорту (2,2%), інші – 2,9%. [1, с. 108]. З огляду на це такий вид злочину можна класифікувати й таким чином:

1) крадіжки з приміщень – крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо;

2) крадіжки матеріальних цінностей із цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунального господарства та будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському та повітряному транспорті;

3) крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, з купе поїздів тощо;

4) кишенькові крадіжки (на базарах, у громадському транспорті);

5) крадіжки транспортних засобів (автомобілів, мотоциклів, мопедів тощо).

Будь-який злочин, у тому числі й крадіжка, – це подія, що характеризується сукупністю тільки йому притаманних властивостей і відмінних ознак. Однак у цілому, незважаючи на різне походження корисливих злочинів неповнолітніх, можна сказати, що нині корислива мотивація чимдалі більше набуває раціональних, утилітарних форм із початковими елементами злочинного професіоналізму [1, с. 112] і тому потребує впровадження негайних та ефективних заходів запобігання.

Як свідчить історичний досвід людства, у протидії злочинності та крадіжкам неповнолітніх більші перспективи в зменшенні криміногенного потенціалу суспільства мають здійснення випереджальної дії щодо останніх і на цій основі запобігання злочинності. Протидія злочинним проявам шляхом їх запобігання ґрунтується на давній ідеї усунення або обмеження впливу на людську свідомість і поведінку негативних явищ, що знаходило та продовжує знаходити своє підтвердження в різних сферах життєдіяльності людей. Тому ми поділяємо погляд, що заздалегідь прийняті запобіжні заходи за професійної їх розробки та належного ресурсного забезпечення суттєво обмежують, а нерідко й зовсім ліквідують настання суспільно небезпечних наслідків будь-якого походження [2, с. 11–12].

Питанням запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, завжди приділялася особлива увага. Одним із перших, хто висловив думку про те, що практика запобігання злочинам повинна мати пріоритет перед каральною політикою держави, був ще Платон в IV ст. до н.е., але її практичне втілення відбулося порівняно недавно. Запобігання злочинності – складне збірне поняття, у якому знаходить свій вияв теорія та практика специфічної людської діяльності, яка ставить собі за мету недопущення вчинення злочинів як шляхом усунення їх причин й умов, так і засобом переривання злочинної діяльності на різних стадіях її розвитку [3, с. 138].

Проблему запобігання злочинності досліджувало багато вчених. У кримінологічній літературі з метою визначення заходів про недопущення вчинення злочинів використовуються різні терміни: «запобігання», «попередження», «контроль», «профілактика», «соціальна профілактика», «протидія», «соціальний контроль», «боротьба», «стратегія», «превенція» та інші. З огляду на викладене ми приєднуємось до думки більшості авторів щодо тлумачення терміну «запобігання». Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин із метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопу-

щення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [4, с. 142]. Запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно-небезпечних протиріч у суспільних відносинах із метою їх позитивного вирішення та поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню та реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання). Запобігання злочинності як важливий елемент інтегративної системи організованої протидії злочинності включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, чітких визначень рівнів і напрямів запобіжної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо [5, с. 16–17].

Отже, діяльність із запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, повинна поділятися на два рівні: загальносоціальне запобігання та спеціально-кримінологічне запобігання цьому виду злочинності. В окрему групу слід виділити індивідуальне та віктимологічне запобігання та детально дослідити зарубіжний досвід запобігання корисливій злочинності неповнолітніх.

Основними цілями загальносоціального запобігання злочинності так само, як і безпосередньо крадіжкам неповнолітніх, є подолання або обмеження криміногенно-небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викоринення відомих ще з біблейських часів негативних явищ, створених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними, міжнародними та іншими чинниками виникнення криміногенного потенціалу в суспільстві (економічні та політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне збагачення певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [5, с. 19].

Не можна не погодитись також із думкою О.І. Немченко, який говорить, що загальносоціальний рівень запобігання злочинності охоплює діяльність держави, суспільства та їх інститутів, що спрямована на розв'язання суперечностей у галузі економіки, соціального життя, у моральній сфері тощо. Цю діяльність здійснюють різні органи державної влади й управління, громадські формування, для яких функція запобігання злочинам не є основною. Профілактичний ефект досягається завдяки ефективній соціально-економічній політиці в цілому [6, с. 150].

Загальносоціальні заходи повинні бути направлені насамперед на вдосконалення економіки, підвищення матеріального добробуту населення, розвиток демократії та суспільної активності людей, ріст культури народу [7, с. 137].

Ми поділяємо погляди О.С. Стеблинської, яка вважає за необхідне проведення таких загальносоціальних заходів, які могли б зменшити кількість злочинів, що вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння: подолання бідності, безробіття та вимушеної міграції; запобігання насильству в сім'ї; виховна робота з підростаючим поколінням, допомога батькам у вихованні дітей; збільшення матеріальної та іншої допомоги малозабезпеченим сім'ям; викладання в школах предметів релігійного спрямування; запровадження в Україні системи ювенальної юстиції та створення системи ювенальних судів; збільшення чисельності психологів у школі та реорганізація їх служби; відродження діяльності спортивних клубів, гуртків, секцій тощо та створення нових; скорочення випуску трамодолу; введення вікового обмеження до 18 р. на продаж слабоалкогольних напоїв; заборона реклами алкогольних напоїв на радіо та телебаченні; систематичне проведення медичних оглядів учнів у школах та щорічне направлення на профілактичний медичний огляд у наркодиспансер [8, с. 175–176].

Спеціально-кримінологічний рівень запобігання злочинності полягає в цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори, пов'язані з окремими видами й групами

злочинної поведінки, наприклад корисливою, насильницькою або економічною злочинністю. Як зазначає О.І. Немченко, спеціально-кримінологічні заходи запобігання здійснюються у формі відомчих і міжвідомчих планів або програм посилення боротьби зі злочинністю [6, с. 151].

Отже, запобігання злочинів, що вчиняються неповнолітніми на спеціально-кримінологічному рівні, виконують усі підрозділи міліції, які входять до її структури. Зокрема, суттєвий внесок у запобіжну діяльність міліції здійснюють підрозділи державної служби охорони та державної автомобільної інспекції, дільничні інспектори міліції, слідчі, патрульно-постова служба. Вважаємо, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання повинні здійснюватися на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях стосовно всього або окремих категорій населення.

Для успішної роботи в справі запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, необхідна грамотна, послідовна робота з корекції відхилень у поведінці дітей, глибокий аналіз факторів, причин й обставин, які обумовлюють, спричиняють вчинення злочину. Необхідних знань вчителів не завжди вистачає. Тому трапляються випадки, коли відхилення в поведінці дітей відбуваються за вини педагогів. Адже нетактовність, байдужість, несправедливість, жорстокість вчителів в ставленні до учнів – самі по собі криміногенні. І некваліфікованість педагогів може штовхнути дитину до вчинення правопорушення [9, с. 8–9].

Першим основним видом спеціально-кримінологічного запобігання є кримінологічна профілактика – заснований на кримінологічній теорії, тісно пов'язаний із соціальним розвитком суспільства напрям запобігання злочинності, що являє собою комплекс різноманітних за характером, змістом, часом, сферою та метою застосування заходів, які здійснюються державними органами, громадськими організаціями й громадянами із завчасної корекції та усунення небажаних у кримінологічному плані явищ, що сприяють антигромадському формуванню й поведінки особи [10, с. 215]. У кримінології профілактику здебільшого розуміють як діяльність із виявлення та нейтралізації причин й умов злочинності та окремих груп злочинців. Вона в значній мірі являє собою ціленаправлену виховну роботу. На наш погляд, логічно заперечується існування так званої ранньої профілактики, оскільки сама профілактика – це і є завчасне запобігання.

Запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, на нашу думку, має свою специфіку. Її здійснення має відбуватися планомірно за допомогою скоординованих дій правоохоронних органів, спеціалізованих органів та служб, а також органів, що займаються навчанням та вихованням неповнолітніх, представників органів охорони здоров'я та громадськості. Тому заходи індивідуального запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, можна поділити на заходи переконання, примусу та допомоги.

Можна погодитись із думкою О.І. Немченко в тому, що протидія злочинам за допомогою заходів індивідуального запобігання являє собою конкретизацію загальносоціальних і спеціально-кримінологічних запобіжних заходів стосовно окремих осіб. Така робота насамперед спрямована на усунення несприятливих впливів на конкретну особу, які можуть призвести до формування антигромадської спрямованості та суспільно небезпечної поведінки; зміну соціально-несприятливої поведінки, яка може привести на злочинний шлях, і корекцію асоціальної орієнтації та рис особи; застосування негайних заходів щодо попередження злочинів, що готуються, та припинення спроб їх вчинення [6, с. 175–176].

Індивідуальну профілактику крадіжок має бути спрямовано на особистість неповнолітнього, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєн-

ня кримінально карних діянь. Ці заходи відіграють роль соціального інструмента, що покликаний нейтралізувати або усунути негативні внутрішні риси, скорегувати поведінку. А метою індивідуальної профілактики є позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство [11, с. 249].

Індивідуалізація профілактики означає рішучий поворот уваги в бік конкретного молодого правопорушника та його особистості, яка формується. Індивідуальна профілактика – це в кінцевому рахунку ціленаправлений процес перевиховання особистості, який полягає у виробленні в неї відповідних якостей, рис характеру та звичок поведінки, за якого правопорушники під впливом співробітників міліції, громадськості, колективу виробляють у себе правильні погляди та переконання, набувають навиків і звичок позитивної поведінки, розвивають свої почуття та волю. Індивідуальний профілактично-виховний вплив стає оптимальним, якщо він враховує особливості та тенденції розвитку особистості й співпадає з його внутрішніми переконаннями [12, с. 18–19].

Різновидом запобіжної діяльності виступає також віктимологічне запобігання. Іноді цей термін називають віктимологічним попередженням або профілактикою. Це система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію детермінант, які формують індивідуальну чи масову можливість стати жертвою злочину [13, с. 111]. Успіх віктимологічного запобігання багато в чому залежить від того, ким буде здійснюватися реалізація цих заходів. Необхідним є створення суто спеціалізованих органів, підрозділів, груп, суспільних і приватних організацій, які на професійній основі повинні забезпечувати роботу як із реальними, так і потенційними жертвами злочинів щодо їх захисту від злочинних посягань [3, с. 233].

Віктимологія як галузь знань про злочинність, у тому числі злочинність неповнолітніх, досліджує закономірності, пов'язані з жертвою злочину. Кримінологічна роль жертви крадіжки, що вчиняються неповнолітніми, розглядається як криміногенний об'єкт, який у значній кількості випадків вчинення злочинів своєю поведінкою, скажімо, зайвою інформацією про себе та майновий стан, сприяє виконанню та формуванню злочинного рішення та його реалізації або забезпечує досягнення злочинного результату. Поведінка жертви крадіжки, яка провокує, зумовлює вчинення цього виду злочину та є кримінологічно значущою.

З огляду на ситуацію, яка склалася в нашій державі (зростання темпів злочинності неповнолітніх), механізм запобігання крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, потребує залучення зарубіжного досвіду. Ми приєднуємося до думки про те, що розв'язання цієї проблеми більшість зарубіжних кримінологів і політиків убачають у використанні заходів, які не пов'язані з правовим примусом. Такий підхід характерний для деяких країн «великої вісімки», зокрема США, Великої Британії, Японії, хоча стан злочинності в них різний. Вибір англо-американської та японської систем запобігання злочинності обґрунтовується, по-перше, тим, що кримінологічна думка зазначених країн є домінуючою в Європі, Америці та Японії; по-друге, система запобігання злочинності в цих країнах будується в основному на базі соціологічних теорій. Незважаючи на певні відмінності, їх суть полягає в тому, що злочинність іманентна соціальному організму й саме в ньому, у його мікрогрупах, осередках знаходяться джерела формування криміногенних властивостей особистості. Протидія злочинності здійснюється у трьох головних напрямках: соціальна превенція, спеціальне запобігання злочинності державними органами й організаціями; запобігання злочинності силами громадськості [5, с. 112–113].

Висновки. Таким чином, щоб запобігати крадіжкам, що вчиняються неповнолітніми, недоцільно спиратися лише на каральний потенціал Кримінального кодексу України. Необхідно включати в запобіжну діяльність увесь спектр заходів впливу, доступний інститутам виховного, адміністративно-правового та цивільно-правового впливу як на неповнолітніх, так і на їх найближче соціальне оточення. Для ефективного вирішення цієї

проблеми, на нашу думку, необхідно також використання на практиці положень теорії запобігання злочинності, заснованої на заходах загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального, віктимологічного запобігання та застосування зарубіжного досвіду, які тільки у своїй сукупності можуть дати позитивний результат у запобіганні корисливій злочинності неповнолітніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б.М. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові / Б.М. Головкін, В.С. Батиргареева // Питання боротьби зі злочинністю. – Х., 2005. – Вип. 10. – С. 105–130.
2. Голина В.В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / [В.В. Голина, С.Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний] ; за заг. ред. В.В. Голини. – Х. : Право, 2012. – 304 с.
3. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : [монографія] / за заг. ред. В.В. Голини. – Х. : Право, 2006. – 292 с.
4. Кримінологія : [підручник] / [В.В. Голина, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В.В. Голини, Б.М. Головіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
5. Запобігання злочинності (теорія і практика) : [навч. посіб.] / В.В. Голина. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
6. Немченко О.І. Запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з психічними відхиленнями: кримінологічні засади : [монографія] / О.І. Немченко. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 212 с.
7. Джужа О.М. Запобігання поширенню Сніду правовими засобами (правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аспект) : [монографія] / О.М. Джужа. – НАВСУ. – 1994. – 192 с.
8. Стеблинська О.С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння : [монографія] / О.С. Стеблинська. – Івано-Франківськ ; Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. – 280 с.
9. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : [навч.-метод. посібник] / В.М. Оржеховська. – К, 1996. – 352 с.
10. Голина В.В. О понятии криминологической профилактики преступлений / В.В. Голина // Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства : кр. тез. докл. и науч. сообщ. респ. конф. (г. Харьков, 21–23 ноября 1978 г.). – Х. : ХЮИ, 1978. – С. 214–216.
11. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : [монографія] / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. – Х. : ХНУВС, 2011. – 308 с.
12. Ветров Н.И. Индивидуальное профилактическое воздействие на молодых правонарушителей / Н.И. Ветров. – М. : Издательство ВНИИ МВД СССР, 1979. – 64 с.
13. Кримінологічна віктимологія : [навч. посіб.] / [Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужа. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.